

MOLLA YOLDAŞ HILVETİ VE ÇAĞATAYCA MEVLİDİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Adem Çayan²

ÖZ

XIX. yüzyılın sonuna kadar Orta Asya Türk devletlerinde edebî dil, yazı ve diplomasi dili olarak kullanılan Çağatay Türkçesi, bugünkü Özbek, Uygur yazı dillerinin temelini oluşturur. Bu dilin son yüzyıldaki ürünleri üzerine yapılacak çalışmalar, hem bir külliyyatın ortaya çıkarılması, hem Türkçenin tarihî süreçte farklı alanlarda fakat aynı kültür dairesi içinde meydana getirdiği eserlerin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

1858'de Andican'da doğan ve 1921'de vefat eden Molla Yoldaş Törebay Oğlu Hilvetî ve mevlidi üzerine yapılan bu çalışma söz konusu sürecin bir numunesi olabilir. Makalenin ilk bölümünde Molla Yoldaş Hilvetî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilerek daha önce onun hakkında yapılmış çalışmalar gösterilmiştir. İkinci bölümde ise *mevlit* ve Türkistan'daki mevlit geleneğinden bahsedilerek Türkiye'deki araştırmacıların Hilvetî ve mevlidiyle ilgili değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur. Son bölümde de makaleye kaynaklık eden mevlit nüshaları tanıtılarak Hilvetî'nin mevlidinin bölümleri ve içerikleri örnek beyitlerle gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlit, Hilveti, Çağatay Türkçesi

AN EVOLUTION of MOLLA YOLDASH HILVETI and HIS MEVLIT in CHAGATAI LANGUAGE

ABSTRACT

Chagatai Turkish which is used as literary language, in writing and diplomatic language in central Asian Turkish States until the end of the 19th century is the basis of today's Uzbeks and Uyghur's writing language. The works will be carried out on the product in the language of the last century which are important not only the uncovering of a corpus but also Turkish history in different areas of the same cultural circle the process of understanding the works.

This work about Molla Yoldash Hilveti, the son of Törebay, born in 1858 in Andizhan and died in 1921 can be a sample of mentioned process. In the first part of the article, the previous studies have been shown about Molla Yoldash Hilveti giving information about the life and works of him. The second part, it has been mentioned about mevlit (Prophet's Birthday) tradition in Turkestan with emphasis on the meaning of the word mevlit. And the evaluations on the Hilveti and mevlit of researchers in Turkey have been focused. And in the last part, chapters and content of the mevlit of Hilveti have been displayed with sample couplets introducing copies of by the source of the article.

Keywords: Mevlit, Hilveti, Chagatai Turkish

Makale Geliş Tarihi: 16.11.2015

Makale Kabul Tarihi: 15.12.2015

¹ Bu makale, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde 2009 yılında tamamlanan "Molla Yoldaş Hilveti, Mevlüdü'n-Nebi Aleyhisselam" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

² Doktora öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD, ademcayan@gmail.com

GİRİŞ

Çağatay Türkçesi, XIX. yüzyılın sonuna kadar Orta Asya Türk devletlerinde edebî dil, yazı ve diplomasi dili olarak kullanılmıştır ve bugünkü Özbek, Uygur yazı dillerinin temelini oluşturmuştur. XX. yüzyıl başlarında bu dil, yerini şehirlerde konuşulan ağızlara dayanan Özbek yazı diline bırakmıştır (Eckmann, 1996:109). Çağatay yazı dilinin son dönem dil, imla özelliklerinin ve kelime hazinesinin tespiti, son iki yüzyılda bu dilde meydana getirilen eserlerin transkripsiyonlu metinlerinin yayınlanması, gramer incelemelerinin ve dizinlerinin hazırlanmasıyla aydınlanacaktır.

Bu çalışmaya konu olan Hılvetî'nin mevlidi son dönem Çağataycasıyla yazılmıştır. Bu mevlit Sovyetlerin yıkılmasından sonraki özgürlük ortamında pek çok defa basılmıştır. Özbekistan'da İsmetullah Abdullah, Hılvetî ve eserleriyle ilgili ayrıntılı çalışmalar yapmıştır.

1.HILVETÎ

İsmi aslı Halvetî'dir(Kiril-Özbek imlasında "Хилватий", Latin-Özbek imlasında da "Xilvatiy" şeklinde yazıldığından burada Hılvetî kullanımı tercih edildi.). Hılvetî'yle ilgili şu ana kadar yapılmış en kapsamlı çalışma, Özbekistan Namangan Devlet Üniversitesi profesörü İsmetullah Abdullah tarafından hazırlanan Hılvetî Divanı'dır. Divan, Özbekistan Fen Neşriyatı tarafından Taşkent'te 2001 yılında yayımlanmıştır. Aşağıda verilen Hılvetî ve eserleriyle ilgili bilgiler eserden özetlenmiştir. Bu bilgilere göre Hılvetî hakkındaki ilk ilmî çalışma Taşkent Devlet Üniversitesi öğrencisi Berna Abdullayeva tarafından bitirme tezi olarak hazırlanmıştır.

Abdullah'a göre 1858'de Andican'da doğup 1921'de vefat eden Molla Yoldaş Törebay Oğlu Hılvetî'nin babası Törebay Aksakal'dır. Törebay eşi vefat edince çocuklara bakamaz hale geldiği için en büyük oğul Yoldaşbay'ı, Molla Azım Kazı'nın hizmetine verir. Molla Azım, onu öz oğlu Arifcan'dan ayırmaz ve ikisine birden ders verir, ilim öğretir. Daha sonra Molla Azım, Hılvetî'yi Namangan'a medrese tahsili görmeye yollar. Namangan'da Azizhoca İşan Medresesinde ders ve terbiye alır.

Namangan ve Hokand medreselerinde dinî ve dünyevi ilimleri, Arap ve Fars dillerini, edebiyatlarını öğrenen Hılvetî, Azizhoca medresesinde müderrislik ve başmüderrislik yapar. İmamlık yaptığı çevrede halkın sevgi ve takdirini kazanmış, onlardan karşılık beklemeden her türlü dinî ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmıştır. Molla Yoldaş'ın Hılvetî mahlasını alma sebebi ise Namanganlı merhum âlim Abdussattar Mahdum'un (öl.1975) beyanına göre sürekli bir kenarda oturan, mütevazı bir insan olmasındandır. Hılvetî Molla Yoldaş, Hılvetî İşan ve Hılvetî Damla adlarıyla da tanınmaktadır. Sovyet ihtilalinden sonra da çiftçilik ve şairlik mesleklerini devam ettirmiştir, fakat ömrünün son yıllarında yazmış olduğu şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde maddi zorluklar yaşamıştır. Abdullah'a göre Molla Yoldaş Törebay Oğlu Hılvetî'nin eserleri ve hayatı, edebiyat eleştirmenlerinin gözünden kaçmıştır.

Eserleri

a. Divan (I): Hılvetî'den günümüze kendi eliyle yazdığı iki divan ulaşmıştır. Bunlar belirli bir düzende tertip edilmeden şairin tüm hayatı boyunca yazdığı şiirlerin toplamıdır.

Şairin divanları oğlu Ekmelhan vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. O, 1930'lu yıllarda, Sovyet rejiminde bu tür kitapların toplanıp yakılmasına karşın babasının eserlerini muhafaza etmeyi başarmıştır.

Divanda gazel, muhammes, muvaşşah, kaside, hicv ve sergüzeşt türlerindeki şiirlerin toplamı, 6886'sı Çağatayca, 770'i de Farsça olmak üzere, 7656 beyittir.

b. Divan (II): Hokand kağıdına³ siyah mürekkeple yazılmıştır. Bazı başlıklar ise kırmızı mürekkepledir. Birinci divana nispetle daha tertiplidir. Divanda toplam 4540 beyit vardır. Bunlar Çağatay Türkçesi ve Farsça ile yazılmıştır.

c. Dâgî Divanı: Yoldaşhoca Atahoca Oğlu Dâgî (1880-1967), Hılvetî'den 22 yaş küçüktür ve ondan ders almıştır. Kendi el yazısıyla bir divan hazırlamıştır. Bu divanda Namanganlı başka şairlerle birlikte Hılvetî'nin de şiirleri mevcuttur. Bu şiirler gibi, Namangan Üniversitesine yaşlı bir kadının bağışladığı yazma eserler arasında tespit edilen Hılvetî'ye ait mersiyeler, İsmetullah Abdullah tarafından yayıma hazırlanan Hılvetî divanına eklenmiştir.

ç. Seyr-i Cibal: 1328 (m. 1910) yılının yaz mevsiminde Namangan'ın ünlü şair, âlim ve meşhur kişilerinden Nadim Namanganî'nin teklifi ile Paççe Ata Dağı'na yapılan seyahati ve orada başlarından geçenleri anlatan bir tür seyahatnamedir.

d. Çerag-ı Mektep: Ahlaki, dinî, terbiyevi bir eserdir. Eserde Allah'ın sıfatları, onun yaratıcılığı, mutlaklığı, Kur'an'da adı geçen yirmi beş peygamberin adları, Hz. Muhammed'in sıfatları, vb. konular kısa kısa açıklanmıştır. O devir mektep öğrencilerinin dinî bilgileri edinmelerinde büyük ehemmiyet taşıyan eser, 1911'de Taşkent'te basılmıştır (Zeynabidin, 2008: 94).

e. Mevlid-i Şerif: Manzum olarak peygamberimizin hayatını anlatan eserdir Mevlit bahsinde bu eserden ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

2. TÜRKİYE'DE HILVETÎ VE MEVLİT İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Mevlid kelime manası itibariyle insanın doğduğu yer, doğma, dünyaya gelme ve doğulan zaman manalarına gelmektedir (Devellioğlu, 1995). Edebiyat terimi olarak ise Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan manzum eserlere mevlit denmektedir. Bu kelimenin mevlüd şeklinde okunuşunu ise Pekolcay (2007:VIII) şöyle açıklamaktadır: Mevlüd yazımının doğrudan doğruya Türkçenin telaffuzuna uydurma gayretinin sonucu

³ 18. yy.da Hokand'da bol miktarda üretilen, ön yüzündeki yazı arka yüzünden de okunabilecek kadar şeffaf, ip haline getirilip mumlanırsa ağır yükleri kaldırarak kadar sağlam, suya düşse kolay kolay erimeyen, yırtılsa parçalanmayıp iplik iplik çözülen bu özellikleri nedeniyle de hattatlar, müstensihler, şairler tarafından tercih edilen kaliteli bir kağıt türü. Ayrıntılı bilgi için: İbragimov, B. & Esanav, Z. (2010). *Fergana Hunermendçilik Mektebi*, Taşkent.

olabileceği gibi mevlüd kelimesinin doğmuş çocuk anlamına gelmesinden dolayı doğrudan Hz. Muhammed'i işaret etmesi de muhtemeldir. Timurtaş ise bu isim konusunda daha katıdır: "*Bazı kimselerin mevlid kelimesini 'mevlût' veya 'mevlüd' şeklinde telaffuz etmeleri doğru değildir; çünkü mevlüd yeni doğan demektir* (1990:III)."

Türkçe mevlit metinlerinin varlığı ilk olarak Anadolu coğrafyasında, 15. yüzyılda karşımıza çıkar. Daha eski ve başka bir sahaya ait Türkçe bir mevlit metni henüz tespit edilememiştir. Aksoy (2004:482)'a göre ilk Türkçe mevlit metinleri hakkında elimizde çok fazla bilgi yer almamakta ve Süleyman Çelebi'nin 1409'da kaleme aldığı *Vesîletü'n-necât* adlı eser kaynaklarda ilk mevlit metni olarak kabul edilmektedir. *Vesîletü'n-necât*'ın hatime kısmında Ahmed Fakih'e ait olan Çarhname'dekine benzer ifadeler de yer almaktadır. Aksoy, Süleyman Çelebi'den kısa bir süre önce Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebî* adlı manzum mensur karışık olarak yazılan eserin manzum kısımlarının Süleyman Çelebi'nin mevlidine çok benzediğini, bu nedenle de bu eserin manzum kısmının edebiyatımızdaki ilk mevlit olarak kabul edilebileceğini de belirtir.

Pekolcay (2007: 40) da Ahmet Fakih'in eserinden bahseder fakat bunun tam bir mevlit karakterinde olmadığını da söyler. Pekolcay'ın bildirdiğine göre İstanbul kütüphanelerinde ve kaynaklarda gösterilen Türkçe mevlit metinlerinin sayısı 200'den fazladır. Bu da bize Anadolu halkının Hz. Muhammed'e olan sevgisini ve onun doğumundan kaynaklanan mutluluklarını en iyi şekilde anlatmaktadır.

Ne Pekolcay (2007) ne Timurtaş (1990) ne de Aymutlu (1995) mevlitle ilgili çalışmalarında Türkistan coğrafyasına ait bir mevlitten bahsetmezler. Hatta Bayat ve Cicioğlu (2008:148-149)'nun makalesinde Banarlı'dan(1998: 481) hareketle şu iddia dile getirilmektedir: "*Mevlidi günümüzdeki manasıyla, halkın katılımını da sağlayarak ve büyük ziyafetler ve şölenler tertipleyerek bir bayrama dönüştüren ilk hükümdar, Selçuk Atabeklerinden Muzafferüddin Gökböri'dir. Onun zamanında yapılan bu törenlerde Türklerin geleneksel kutlama merasimlerinin çizgilerini görmek de mümkündür Bu dönemden sonra mevlid, bütün İslâm âleminde yayılmış ve gösterişli kutlamaların yapıldığı bir tören haline gelmiştir. Burada İslam âlemi ifadesiyle daha ziyade Anadolu sahası ve diğer bazı İslam ülkelerinin kastedildiği düşünülmektedir. Nitekim Azerbaycan ve Orta Asya Türklerinde mevlid bilinmemektedir.*"

Görüldüğü gibi bu makalede Orta Asya Türklerinde mevlidin ve mevlit törenlerinin bilinmediği iddia edilmektedir. Bundan kastın Hz. Muhammed'in doğumunun kutlanmaması değil de ölen kişilerin cenaze törenlerinde mevlit okutma geleneğinin olmadığı düşünülmektedir. Çünkü Bayat ve Cicioğlu makalesini (2008:154) "*Cenaze törenlerinde Mevlid okutma geleneğinin diğer Türk topluluklarında, Alevi geleneğinde ve diğer Müslüman toplumlarda görülmeşişinin sebebi de bu olsa gerektir.*" cümlesiyle bitirmektedir.

Buna karşın 1933-1934 yıllarında Orta Asya'yı gezen Amerikalı araştırmacı Elizabeth E. Bacon "Esir Orta Asya" adlı kitabında şu bilgiyi vermektedir (1978: 94): *"Yıllık tertiplenen, üçüncü bir tören de Hz. Muhammed'in doğum gününde okunan mevlitti. Mevrit her yerde okunamazdı. Taşkent'te hem kadın hem de erkekler mevlide iştirak ederken, Semerkant'ta sadece kadınlar mevrit dinlerdi. Bazı yerlerde ise mevrit, İranlıların yeni yılı, Nevruz'da okutulurdu."* Bacon, okunan mevlidin dili ve okunuş şekliyle ilgili bilgi vermese de Orta Asya Türk topluluklarında da Hz. Muhammed'in doğumunun mevrit okunarak kutlandığını aktarıyor.

Çeşitli dillerdeki mevrit metinleriyle ilgili Okiç (1975)'in makalesi de ayrıntılı bilgi vermektedir. Okiç'in bildirdiğine göre Arapça, Farsça, Kürtçe, Arnavutça, Rumca, Arnavutça, Boşnakça, Çerkesçe ve Tatarca mevlitler mevcuttur. Fakat burada da Çağatayca bir mevlitten bahsedilmemektedir. Zaten makalede yer alan *"Ne kadar İslami dil ve lehçe varsa, denebilir ki her birinde Mevlidler meydana getirilmiştir. Ancak birçoğları hakkında malumat elde etmek mümkün olamamıştır* (Okiç,1975)." ifadesi bu durumu açıklamaktadır.

Hilveti'yi (Hüseyin Ayan ve Gönül Ayan, Halveti olarak bahsetmektedirler.) ve mevlidini Türkiye'ye ilk tanıtan isim ise Prof. Dr. Hüseyin Ayan'dır. Ayan(2007: 39-44), Kazakistan'da sunduğu bildiriye bahis konusu mevlide nasıl ulaştığını şöyle anlatıyor: *"Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevî hazretlerinin mecfun bulunduğu Yesi (Yassı), şimdiki adı Türkistan, şehrinin Ulu Mescidinde, her cuma günü kitap sergisi, özellikle dinî kitapların sergilendiği bir pazar kurulur. Halveti'nin Mevlüdü'n-Nebî'sini orda görüp aldım. Kiril harfleriyle basılmıştır."* Ayan (2007: 44) bildirisinde edebiyatımızda mevlitlerle ilgili çalışmalara kısaca değindikten sonra Hilveti'nin mevlidini tanıtip Süleyman Çelebi'nin mevlidiyle başlıklar açısından karşılaştırır. Sonuç kısmında da şunları söyler *"Bu tür eserlerin "Hatime"leri, genellikle birbirlerine benzemektedir. Dolayısıyla nazîre beyitler bu kısımlarda daha çok bulunur, denebilir. Lâkin eserin tamamı Süleyman Çelebi'nin etkisi altındadır... Halveti'nin Mevlüdü'n-Nebî adlı eseri de Vesiletü'n-Necat'a, Orta Asya'da ÖZBEKÇE bir nazîredir."*

Bu değerlendirme bizce sağlam temellere oturmamaktadır. Çünkü Hilveti'nin mevlidi yazma sebebi Abdullah (2001: 22)'in bildirdiğine göre halkın Arapça okunan mevlitleri anlamaması nedeniyle hocasının ondan Türkçe bir mevrit yazmasını istemesidir.

Hilveti'nin mevlidinden bahseden diğer isim de Prof. Dr. Gönül Ayan'dır. O da Hüseyin Ayan'ın elindeki Kiril harfli metinden faydalanmıştır. Ayan (2009), Hilveti'nin mevlidinde bulunan hikâyelerden bahsedip, Yahya peygamberin şehit edilmesiyle ilgili hikâyenin sadece Hilveti'de bulunduğunu bunun da onun eserine içerik bakımından orjinallik kattığını belirtir. Bundan başka Hilveti'nin Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n-Necat" isimli mevlidinden haberdar olup onu tanzir ettiğini söylemektedir ki bu iddia İsmetullah Abdullah'ın verdiği bilgilerle uyuşmamaktadır. Sadece mevlitlerin içeriğine bakıp bu sonuca varmak pek doğru değildir. Çünkü Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili anlatılacak şeylerin çerçevesi bellidir ve farklı mevrit yazarlarının aynı temaları işlemeleri

de normaldir. Dahası Hılvetî'yle ilgili Özbek Türkçesindeki çalışmalarda bu konuya hiç değinilmemiştir.

İsmetullah Abdullah (2001: 22), Hılvetî'nin mevlidiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Peygamberimizin hayatı Arap şair Seyyid Cafer Berzencî (öl.1763) tarafından manzum olarak yazılmıştır. Mevlid-i Nebî, Mevlid-i Şerif diye çeşitli şekillerde adlandırılan bu eser, günümüzde de peygamberimizin doğum günlerine bağışlanan mevlit merasimlerinde okunmaktadır.*⁴ *Hılvetî'nin yaşadığı dönemde okunmakta olan Mevlid-i Şerif, Arapça olduğu için onun manasını dinleyen anlamadığı gibi çoğu zaman okuyan da anlayamıyordu. Ancak Arapçayı iyi bilen çeşitli âlimlerin açıklamasıyla halk bunu anlayabiliyordu.*" Hılvetî'nin üstadı Lengerî Damla, Hılvetî'den Türkçe bir Mevlid-i Şerif yazmasını ister. Şair kendi tanımıyla bu şerefli ve mesuliyetli işi kabul etmiş ve eserini kaleme almıştır. Bu eser Çağatay edebiyatında tespit edilebilen ilk mevlittir.

Mevlid-i Şerif-i Türkî namıyla meşhur olan bu eser 1908, 1911, 1912 ve 1916 yıllarında Gulam Hasan Arifhanov matbaasında dört kere basılmıştır. Bu eser kısa zamanda şöhret kazanıp pek çok yerde okunmuştur.

Sovyet devrinde bu tür kitapları okumak kontrol altında olduğundan Hılvetî'nin mevlidi hiçbir yerde okunamadı. Din özgürlüğü ve bağımsızlığa erişilmesinden sonra Hılvetî'nin mevlidi, 1992'de Hanefi Andicanî, 1994'te Hayrullah Kasım Eltürk, A. Kurbanov tarafından da İsmetullah Abdullah'ın önsözüyle 2000 yılında Namangan Yayınevi tarafından Kiril harfleriyle neşredilmiştir (Abdullah:2001). Ayrıca İbrahim Nakkaş'ın istinsahıyla Arap harfli olarak da 1996'da basılmıştır.

Kayyumov (1998: 383) da tezkiresinde şairin Andican'ın Cigda Kafa köyünde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği, Namangan'da medresede ilim tahsil edip imamlık yaptığı ve şairliği ile de ünlendiği bildirilmiştir. Kayyumov şairin küçük bir divanı olduğunu bildirip asıl şöhretini Mevlevî'yi Arapçadan Çağataycaya çevirerek kazandığını belirtir. Burada Mevlevî kelimesi muhtemelen mevlit manasında kullanılmıştır veya yanlışlıkla bu şekilde yazılmıştır. Doğrusu mevlit olmalı. Bununla beraber İsmetullah Abdullah'ın "Hılvetî Divanı"na yazmış olduğu önsözde Mevlevî adlı bir eserden bahsedilmemekle birlikte Hılvetî'nin mevlidinin Arap şair Berzencî'ninkinden çeviri olduğu ile ilgili bir ibare de yoktur. Kayyumov ise bu eserin çeviri olduğunu iddia etmektedir. Hılvetî'nin mevlidinde *Ceyhun* nehri gibi Türkistan coğrafyasına ait yer isimlerinin kullanılmış olması, ayrıca Ahmet Mahmut Ünlü (2014) tarafından Türkçeye aktarılıp şerh edilen Berzencî mevlidindeki içeriğin farklı olması Hılvetî'nin mevlidinin özgün olduğunu ispatlamaktadır. Kendisi de eserinde mevlidini yazma sebebini şu beyitlerle açıklamaktadır:

bir küni pîr-i hidâyet-i dest-gâh(3/3)
 tâlib-i dîdâr şeydâ-yı ilâh

⁴İsmetullah Abdullah, Berzencî'nin mevlidinden bahsetmekle birlikte daha eski tarihli ve Türkçe olan Süleyman Çelebi'nin mevlidinden bahsetmemektedir.

(Bir gün cemalu'llahın talibi ve Allah aşkından deli olarak onun yoluna yönelen pirim şöyle dedi:)

şefkat iylep dirler kim iy fülân(3/4)
sañga birgümdür sa'âdetdin nişân

(Ey filan! Sana saadeti yakalaman için bir hedef göstereceğim.)

ilginğe algıl devât u hâmeni(3/5)
kııl kitâbet bu sa'âdet-nâmeni

(Eline divitini ve kalemini alıp seni mutluluğa ulaştıracak olan kitabı yaz.)

ya'ni mevlüd-i nebîni kııl(3/6)
küy-i ümmetligge ümîd ü 'azm kııl

(Yani Mevlüd-i Nebî'yi yazıp peygamberin ümmetinden olmak için ümit et ve kararlılık göster.)

tâ ki bardur tende cânı oğusun
kim ki ümmet bolsa anı oğusun(3/7)5

(Peygamberin ümmetinden olan tende canı oldukça senin bu mevlidini okusun.)

Bu beyitlerden de anlaşılacağı üzere Hılvetî'nin mevlidi çeviri veya nazire değildir. Ayan (2007)'ın bildirisinde gösterdiği her iki mevlitteki benzer ifadelerden hareket edilirse en iyi ihtimalle Hılvetî'nin mevlidi yazarken Çelebi'nin mevlidinden etkilendiği söylenebilir.

3.MEVLÜDÜ'N-NEBİ

Çalışmaya kaynaklık eden mevlit metinlerinden birincisi Arap harflidir, 2008 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi, Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teoloji Fakültesi Öğretim Görevlisi İbrahim ÖZKILIÇ'ın şahsi kütüphanesinden temin edilmiştir. İstinsah tarihi 1996'dır. İkincisi de Özbek-Kiril imlasiyla üstteki nüshadan 4 yıl önce yani 1992'de Andican'da, Muhammed Hacı Molla Abdussamedoğlu Hanefî Andicanî'nin editörlüğünde 18.000 ve 10.000 nüsha olarak iki sefer basılmıştır. Baskı sayısı Özbek halkının Hılvetî'nin mevlidine ve İslami değerlere bağlılığını göstermektedir.

Asıl metin olarak kullanılan, dış görünüş itibariyle taş baskı olduğu anlaşılan Arap harfli nüshanın üzerinde nerede basıldığıyla ilgili bir bilgi yoktur fakat Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu Arap Harfli Türkçe Eserler (Cunbur vd., 1998:50 c.V)'deki bilgiye göre İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (İÜK) mevcut olan eser 1899 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁶ Bu katalogta eserle ilgili şu bilgiler mevcuttur: Eserin yazarı: *Halvetî*, eserin

⁵ Burada ve bundan sonra alıntılanan beyitlerde parantez içindeki birinci rakam bölüm numarasını, ikinci rakam da o bölümden alınan beytin sırasını göstermektedir.

⁶ İÜK elektronik veri tabanında çeşitli defalar yapılan sorgulamalarda bu esere ulaşılamadı. Ayrıca İÜK görevlileri de, elektronik postayla ve telefonla yapılan isteklerde katalogta adı geçen eserin kütüphanelerinde olmadığını bildirdiler.

adı: *Çağatayca Bir Mevlid Manzumesi*, Yılı 1899, baskı yeri: *İstanbul*, sayfa sayısı: 73. Yazar adı, sayfa sayısı ve eserin adıyla, diliyle ilgili bilgilerin örtüşmesi inceleme konusu olan taş baskı nüshayla adı geçen katalogda bahsedilen İÜK'deki basmanın aynı olduğunu göstermektedir. İsmetullah Abdullah önsözünün Mevlid-i Şerif başlıklı bölümünde eserin 1908, 1911, 1912 ve 1916 yıllarında Gulam Hasan Arifhanov matbaasında dört kere basıldığını bildirir. Görüldüğü gibi burada eserin 1899 yılında İstanbul'da basıldığıyla ilgili bir bilgi yoktur. Muhtemeldir ki katalogu düzenleyen kişi taş baskı olan metindeki tarihi yanlış okumuştur. 1416 yılını 1316 okuyunca miladi 1899'a denk geliyor. Fars rakamlarıyla yazılan 1416 tarihini Arap rakamı gibi okumaya çalışınca bu yanlışla düşülebilir. Doğu Arap rakamlarıyla 1416, ١٤١٦ şeklinde, Fars rakamlarıyla da ١٤١٦ şeklinde yazılır. Elimizdeki nüshanın üzerindeki tarih Fars rakamlarıyla yazılmıştır.

Yine İsmetullah Abdullah'ın verdiği bilgiye göre mevlidin yazılış amacı, halkın Hz. Muhammed'in doğum günlerinde okunan (Berzencî'nin XVIII. yüzyılda yazdığı) Arapça mevlidi anlamamasıdır. Buradan şu iki sonuç çıkmaktadır. Birinci olarak Türkistan coğrafyasında, Anadolu sahasında yazılmış mevlitler bilinmemektedir çünkü halk Arapça yazılı mevlidi anlamadığından Türk dilinde bir mevlit yazma ihtiyacı doğmuştur. İkincisi ise Türkistan coğrafyasında da Türklerde mevlit okuma geleneği vardır. Temin edilen taş baskının kapak sayfasında sırasıyla Arapça bir hadis-i şerif ve eserin adı yer almaktadır. Farsça yazılan son kısmında ise nerede basıldığıyla ilgili bir bilgi olmamakla beraber basım yılı olarak hicrî 1416 (m. 1996) tarihi ve müstensih olarak İbrahim Nakkaş adı mevcuttur.

Taş baskıda mevlidin hatimedden sonraki kısmına müstensih kendine ait iki adet gazel ve İranlı şair Ebu Said Ebu'l Hayr'a ait iki rubai eklemiştir. Mevlit kısmı 1013 beyittir. Timurtaş (1990)'ın yayına hazırladığı Süleyman Çelebi'ye ait mevlit 480 beyit, Pekolcay (2007)'in yayına hazırladığı ise 768 beyittir. Hacim bakımından da görüldüğü gibi Hılvetî'nin mevlidiyle Süleyman Çelebi'nin mevlidi farklı metinlerdir. Hılvetî'nin mevlidi 28 bölümdür. Birinci bölüm İslami geleneğe uygun olarak tevhid, son bölüm de hatimedir. Hılvetî'nin adı 16., 17. ve 28. bölümlerde mahlas olarak geçmektedir. Eserin bölümleri, içerikleri ve eserden alınan örnek beyitler şunlardır:

1-*Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-rāḥīm:*

Allah'ın sıfatlarının sayıldığı tevhid bölümüdür, 10 beyitten oluşmaktadır.

her ni kim arz u semā üstidedür (1/6)

zâtığa ḥamd u senā üstidedür

(Yerde ve gökte ne varsa hepsi Allah'a hamd u sena etmektedir.)

2-Na' t-ı nebī şalla'llahü 'aleyhi ve sellem:

Peygamberin övülüp sıfatlarının aktarıldığı bölümdür, 14 beyittir.

rütbeî kim Hağ naşîb itmiş aᅇga (2/12)
körmemişdür hiç kıaysı enbiyâ

(Allah, Hz. Muhammed'e verdiği rütbeyi daha önce hiçbir peygamberine vermemiştir.)

3-Mevlûd-i şerîfni okumağdağı ᅇşşiyetlerini beyân kıılır:

Hilvetî'nin mevlidi yazma amacını ve mevlit okumanın faziletlerini anlattığı bu bölüm 33 beyittir.

emr-i mürşidimğa iylep ihtimâm(3/8)
ilgime aldım kıalem iy nîk-nâm

(İyi bir şöhreti olan mürşidimin emrine uyup elime kalem ve divitimi aldım.)

4- Hikâyet:

Bağdat'ta ehl-i küfr olan bir karı kocanın, komşularının okuttuğı mevlidi dinledikten sonra gece rüyalarında peygamberi görüp Müslüman olmalarını anlatan bölüm, 69 beyittir.

işitip ol kâfire söz iridin (4/27)
turdı yığlap âh tartıp yiridin

(O kafir kadın eşinden bu sözü işitince ah çekerek ağlayıp durdu.)

5-Yana şâhid-i hikâyet beyân gâzesi birle ârâ tapmağ:

62 beyittir. Yaşlı bir kadının oğlu pazar yerinde mevlit okuyanların arasına katılır sonra da gece rüyasında kendini kıyamet gününde görür. Hayattayken mevlit okuyanlar ve peygamberin doğduğu ayı ibadetle geçirenler meleklerin yardımıyla cennete girmektedir. Bundan etkilenen genç uyanınca annesinden kalan yüzüğü satar ve mevlit kutlamalarında sarf eder.

bu sebebdin tınmayın külgüm kilür(5/54)
gül gibi külmağdın açılğum kilür

(Bu nedenle hiç durmadan gülesim ve gülmekten de gül gibi açılışım geliyor.)

6- Heme maᅇlûkât u mevcûdatdın ilgeri ân ᅇâzret şalla'llahü 'aleyhi ve sellemni nûrların yaratıp irdi. Ol nûr-ı bâ-sürûr sebebidin tamâm-ı eşyâ kim 'ademdin vücûd-ı kâşânesiğâ kilgeniniᅇ beyânı:

Allah'ın bütün mahlukattan önce Hz. Muhammed'in nurunu yaratması ve her şeyin bu nurun sevinciyle yoktan var olmasını anlatan bölüm, 60 beyittir.

'arş u kürsî vü zemîn ü âsmân(6/32)
anı nûridin kıılıptur-min 'ıyân

(Yerde ve gökte ne varsa hepsini onun [Hz. Muhammed] nurundan meydana getirdim.)

7-İcād-ı mümkinât keyfiyeti nūr-ı Muḥammed şalla'llahü 'aleyhi ve sellem sebebidin anıñ beyanı:

Hz. Muhammed'in nuru sebebiyle yaratılan varlıkların nitelikleri anlatılmaktadır, 18 beyittir.

barça maḥlûkâtdın ol reh-nümün(7/15)
üç yüz altmış miñ yıl irdi burun

(O peygamber bütün yaratılanlardan üç yüz altmış bin yıl önce yaratıldı.)

8- Bu bölüm "O yegane cevherin perdeler içinde icra ettiği tesbih ve tehliller kandilini yazım sahasında yakmak hakkındadır." anlamında Farsça bir başlıkla başlamaktadır.

Allah'ın yarattığı on iki perde ve peygamberin her perdede yapmış olduğu zikirle tesbihler anlatılmaktadır, 18 beyittir.

Haḫ Te'ālā ḫudretidın iy cenāb(8/2)
iyemiş mevcūd on ikki hicāb

(Allah kudretiyle on iki perde yaratmış.)

9-Naḥlü'l-yaḫin dıraḫtıdur kim ān ḫazret şalla'llahü 'aleyhi ve sellem ḫandilde tesbih itkenlerin beyanıdır:

Allah'ın hurma ağacını yaratıp üzerine yakuttan bir kandil asmasını ve peygamberin nurunu kendisini tesbih etmek üzere bu kandile saklamasını anlatan bölüm, 49 beyittir.

ba'd-ez-ān ol pādşāh-ı lā-yezāl(9/1)
ḫudreti birle yarattı bir nihāl

(Daha sonra sonu olmayan Allah, kudretiyle bir hurma ağacı yarattı.)

10-Resül şalla'llahü 'aleyhi ve sellem ḫazret-i Cebrā'il 'aleyhi's-selāmdın suālleri, bu bābda kim sizniñ yaşniğiz ḫançaga bargandur dip ve cevāb işitgenleri:

Peygamberin Cebrail'e kaç yaşında olduğunu sorması ve Cebrail'in cevabını anlatan bölüm, 11 beyittir.

bir rivāyetdür ki bir kün ol nebī (10/1)
Cebrā'ilge didiler kim iy āḫī

(Rivayet edilir ki peygamber bir gün Cebrail'e: "Ey kardeş" dedi.)

11- Beyān-ı neş'e-yi cismāniye-yi ān ḫazret şallallahü 'aleyhi ve sellem:

30 beyitten oluşan bölümde peygamberin bedeninin yaratılması anlatılmaktadır.

ol zamān kim ḥ`āhiş itti Kird gār(11/1)
iylegey nūr-ı Muḥammed āşikār

(O vakit Allah, Muhammed'in nurunu göstermeyi istedi.)

12- 'Abdu'l-muṭṭalib ferzend ümīdide ḥāne-i Ka'bede münacāt kılganları:

Hz. Muhammed'in dedesi Abdulmuttalib'in Kabe'de Allah'tan erkek bir evlat dilemesi anlatılmaktadır, 34 beyittir.

imdi maṅga bir oğul kılsaṅg`atā(12/9)
saṅga ḳurbān iyleyin yā Rabbenā

(Ey Rabb'im, şimdi bana bir oğul bağışlarsan senin için kurban keseceğim.)

13- 'Abdu'llah vucūd libāsını kıygenlerdin soṅg ḥādīşeler zuhūrğa kilgeni:

9 beyitten oluşan bölümde Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın doğumu anlatılmaktadır.

cebheside nūr-ı ḥūrşīd-i cihān(13/3)
baḥr-i enver dik bolur irdi`ıyān

(Güneşin nuru, onun yüzünde nurdan bir deniz gibi açığa çıkardı.)

14- Yahyā nebī`aleyhi's-selāmniṅ şehīd bolğanlarınıṅ beyāni:

99 beyittir. Yahya peygamber şehit edilince üzerindeki ipek hırka kızıl kana boyanmıştı. Yahudiler yıllarca bu kanı gözlediler. Çünkü bunda bir işaret vardı. Kanın akışının kesildiğini görünce Abdullah'ın dünyaya geldiğini anlarlar. Bu nedenle Yahudilerin Abdullah'ı öldürmek istemelerini anlatan bölümdür. Ayan (2009)'ın iddia ettiği gibi Yahya peygamberden bahsedilmesinin özel bir anlamı yoktur. Asıl anlatılan Yahudilerin Hz. Muhammed'e gösterdikleri düşmanlıktır. Çünkü onun gelişi kutsal kitaplarda müjdelenmiştir.

ādem ehliḡe alar mānend imes (14/75)
nefs ü şehvet dāmige pā-bend imes

(Onlar insanoğluna benzemezlerdi, nefis ve şeytanın tuzaklarına ayakları bağlanmazdı.)

15- 'Acāyibleri ki ol ikki āḫter güheri ḳırānıdın soṅg perde-yi`ademdin çıkıp vucūd çārsūsıda ḥurām itkeniniṅ beyāni:

Amine ve Abdullah nikahlandıktan sonra peygamberin doğumuna kadar geçen sürede meydana gelen olaylar anlatılır, 30 beyittir.

taḡ u taşlarğa urup baş u közin (15/15)
dād dip tırnaḡ ile yoldı yüzün

(Şeytan, yüzünü dağlara ve taşlara vurup feryat ederek tırnaklarıyla yüzünü yoldu.)

16- *Ġazel yā Rab yā Muḥammed:*

Her beytin ilk mısrasında "merhaba iy" sözlerinin tekrarlandığı, peygamberimizin doğumunu müjdeleyen 12 beyitlik gazeldir. Hılvetî'nin mahlası da son beyitte bulunmaktadır. Gazelin ilk on bir beytinin ilk mısraları merhaba seslenişiyle başlar.

merḥabā iy server-i her dū-cihān (16/1)
seyyid-i ʿālem resūl-i ins ü cān

(Merhaba ey her iki dünyanın serveri, alemlerin seyyidi ve insanlarla cinlerin resulü!)

yā resūlu ʿllah ḳaşd-ı Hılvetî (16/12-mahlas beyti)
şol ki birgey yolunġızda ḥasta cān

(Ey Allah'ın resulü, Hılvetî'nin amacı hasta canını senin yolunda vermektir.)

17- *Ġazel-i diġer:*

Peygamberimizin doğumunu müjdeleyen hoş geldiniz redifli 11 beyitlik gazel.

Hılvetî dik rû-siyehleri şefāʿat ḳılġanı (17/10-mahlas beyti)
rûz-ı maḥşer deştide yā seyyidā ḥuş kildinġiz

(Hılvetî gibi yüzü karalara şefaata eden ey peygamber, diriliş yerine hoş geldiniz!)

18- *Vāḳıʿaları ki mevlūd kiçesi zuhūrġa kilgeni:*

Hiz. Muhammed'in doğduğu gece meydana gelen olaylar anlatılır, 52 beyittir.

ol tevellūd kiçesi köp vāḳıʿāt(18/1)
rūy birdi bî-nihāyet muʿcizāt

(O doğum gecesi pek çok olay ve sonsuz mucize yüzünü gösterdi)

19- *Tevellūd kiçesi bir bîve-zen her nimerse-yi ḥādişelerdin körüp anıġ beyanı :*

Dul bir kadının Hz. Muhammed'in doğduğu gece gördüklerini anlattığı bölümdür, 6 beyittir. Aşağıdaki beyit peygamberimizin yüceliğini göstermesi bakımından çok güzel bir örnektir.

maḡa yıldızlar çünān kildi yakın(19/6)
fikr ḳıldım ki kilip öpkey zemīn

(Bana mevlit gecesi yıldızlar o kadar yakın göründü ki peygamberin doğumundan dolayı yeryüzünü öpmeye geldiklerini düşündüm.)

20- Tevellüd kiçesi yana bir hâtün her nimmerseni müşâhede kılp irdi anıñ beyânı:

Mevlit gecesi Amine'nin hizmetini yapan kadının peygamberimizde gördüğü altı mucize anlatılmaktadır, 17 beyittir.

hâtem-i mühr-i nübüvvetğa közüm(20/16)
tüşti vü boldı münevver bul yüzüm

(Doğum anında Hz. Muhammed'in sırtındaki peygamberlik mührünü görünce yüzüm aydınlandı.)

21- Hikâyet:

Abdumuttalib'in mevlit gecesi Kabe'yi tavaf ederken gökten bir ses duyması ve sonrasında gelişen olaylar anlatılmaktadır, 28 beyittir.

aylanıp her dem tavâf iyeler idi(21/2)
dilni mirâtini şâf iyeler idi

(Her an dönerek Kabe'yi tavaf eder, böylece gönül aynasını parlatırdı.)

22- Oşul kiçe Nuşirevänniñ zînetlik eyvânını yıqılğanınıñ beyânı:

14 beyitten oluşan bu bölümde mevlit gecesi Nuşirevan'ın sarayının yıkılması ve ateşperestlerin bin yıldır sönmeyen ateşinin sönmesi anlatıyor.

iy cemî'-i ümmet-i hayrî'l-beşer(22/1)
işitiñ eyvân-ı kisrâdın haber

(Ey Hz. Muhammed ümmeti, Kisra'nın sarayının başına gelenleri dinleyin.)

23- Hem şol kiçe bihişt mahfil-ârâları ya'nî Rıdvân ma'a hür u gılmân ârâyışka me'mür bolmaqları:

Mevlit gecesi cennetin kapısını bekleyen Rıdvân adlı meleğin huri ve gilmanlarla beraber cennette toy düzenlemeleri, dünyada da darda, sıkıntıda olan herkese yardım edilmesi anlatılmaktadır, 22 beyittir.

toy itinğler cennet içre bu kiçe (23/3)
boluñızlar işret içre bu kiçe

(Ey melekler bu gece cennette toy düzenleyip eğlenin)

24- Hazret-i Cebre'îl 'aleyhi's-selâm ân hazret şalla'llahü 'aleyhi ve sellemğa vahy kiltürgeni:

Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmesi ve Cebrail'in ona ilk vahyi bildirmesi anlatılmaktadır, 15 beyittir.

aydılar ol dem resûlğa Cebre 'il(24/5)
köp selâm aydı sanğa Rabb-i celîl

(O vakit Cebrail, peygambere Allah'tan kendisine selam getirdiğini söyledi.)

25-Ân *hazret şalla'llahü 'aleyhi ve sellemning mu'cizelerini şem'ini beyänning fânüsüğa yakmaq:*

Hz. Muhammed'in mucizelerinin anlatıldığı bölümdür, 23 beyittir.

kiçeler dürr tişleri bolsa 'ıyân(25/14)
kündüzi dik rüşen olğaydı cihân

(Eğer geceleri peygamberin inci gibi olan dişleri gözüksesydi bütün dünya gündüz gibi aydınlanırdı.)

26-İkki ferişte-yi muqarreb ân hazret şalla'llahü 'aleyhi ve sellemğa imtiñân üçün mürğler şüretide kilgeni:

Kuş kılığına giren iki melekten av olanın, avcı olan kuşa karşı Hz. Muhammed'den yardım istemesi ve Hz. Muhammed'in onlara cevabı anlatılmaktadır, 39 beyittir.

karçığayğa aydılar ol dem habîb(26/24)
ger qabûl itsenğ birey itim kisip

(Peygamber o vakit şahine "Eğer kabul edersen sana kendi etimden kesip vereyim." dedi)

27-Mi'râcü'n-nebî şalla'llahü 'aleyhi ve sellem:

Hz. Muhammed'in Miraç mucizesi anlatılmaktadır, 189 beyittir.

barça cennetni işigin açtılar (27/66)
yolunğa dürr ü cevâhir saçtılar

(Peygambere bütün cennetlerin kapısını açıp onun yoluna inciler ve mücevherler saçtılar.)

28-Hâtimetü'l-kitâb:

29 beyitten oluşan, Hilvetî'nin mevlidini sonlandırdığı bölümdür. Ayrıca 27. beyit mahlas beytidir.

Hilvetî dik 'âşî vü dil-ğasteni (28/27)
cürm ü 'işyân dāmıge pā-besteni

(Ey Allah'ım! Hilvetî gibi hasta gönüllü, günah ve isyan tuzağına ayağı bağlı,)

rû-siyeh ü şer-mende vü gümrâhnı (28/28)
fâsıq hem nâkış u kütâhnı

(yüzü kara, mahcup, yolunu şaşırılmış, günahkâr, kusurlu ve alçak kulunun)

‘*afv itip cürm ü haşasını tamâm(28/29)*
niëmet-i didâr birgil ve’s-selâm

(tüm günahlarını ve hatalarını affedip, yüzünün rızkını esirgeme.)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Mevlit okuma, mevlit yazma ve mevlit törenleri düzenleme geleneğinin sadece Anadolu’da değil, peygamber sevgisi ve peygambere bağlılığı ifade etme aracına dönen bir ritüel olarak bütün Türk dünyasında dolayısıyla Orta Asya Türk dünyasında da yaygın olduğu söylenebilir. Türk cumhuriyetlerinde halk bilimi yöntemleriyle yapılacak olan alan araştırmaları ve arşiv çalışmalarıyla diğerk Türk lehçelerinde de yazılmış mevlit metinlerine ulaşılacaktır: Belki de Hilveti’nin mevlidinden daha eski tarihli Çağatayca mevlit metinleri de tespit edilebilecektir. Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Hilveti’nin mevlidi eldeki ilk Çağatayca mevlit olarak gösterilebilir. Ayrıca ne Özbek araştırmacı Kayyumov’un iddia ettiğı gibi Berzenci’nin Arapça mevlidinden çeviri ne de Hüseyin Ayan ve Gönül Ayan’ın iddia ettiğı gibi Süleyman Çelebi’nin mevlidine naziredir.

KAYNAKÇA

Abdullah, İ. (2001). *Molla Yoldaş Hilvetiy- Divan*, Taşkent: Özbekistan Fen Neşriyatı.

Aksoy, H. (2004). *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV.

Andicani, Muhammed Hacı Molla Abdussamedoğlu Hanefi. (1992). *Mevludü’n-nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem*, Andican Neşriyatı.

Ayan, G. (2009).Özbek Şairi Halveti, Eserleri ve Mevlid’inden 'Yahya Nebi Aleyhi’s-Selam’ın Şehid Bolganlarının Beyanı' İsimli Mesnevisi, *Turkish Studies*, 133-145
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1482425869_ayang%c3%b6n%c3%bc11584.doc.pdf(19.12.2014).

Ayan, H. (2007). Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necat’ı ile Halveti’nin Mevludü’n-Nebi’sine Kısa Bir Bakış, Kazakistan ve Türkiye’nin Ortak Kültürel Deđerleri Uluslar Arası Sempozyumu Bildiriler, (21-23 Mayıs 2007), Almatı: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı: 39-44.

Aymutlu, A. (1995). *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul: MEB Yayınları.

Bacon, E. E.(1978). *Esir Orta Asya*, (Çev. Tansu Say), İstanbul: Tercüman Yayınları.

Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, İstanbul: MEB Yayınları.

Bayat, F. & Cicioğlu, N. (2008). Türklere Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneğı, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 147-155

Cafer İbni Hasan El-Berzencî (2014). *Peygamber Efendimiz (sav)'in Mevlid Kıssası ve Mücezz(Özlu) Hayatı*, (Çev.Ahmet Mahmut Ünlü), İstanbul: Tuana Basın Yayın.

Cunbur, M. ve diğerleri (1998). *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu-Arap Harfli Türkçe Eserler (1729-1928) (H)*, c.5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çayan, A. (2009). *Molla Yoldaş Hilvetî Mevlüdü'n-nebi Aleyhi's-selam*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manas Üniversitesi, Bişkek: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Matbaası.

Eckmann, J. (2003). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yayınları.

İbragimov, B. & Esanov, Z. (2010). *Fergana Hunermendçilik Mektebi*, Taşkent:63.

[http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwicnZHuhInKAhWE6CwKHe3bD_8QFggwMAM&url=http%3A%2F%2Flibrary.ziyonet.uz%2Fuz%2Fbook%2Fdownload%2F28535&usg=AFQjCNG3bP_K6vLmz0ag7GnKym4qur4EJA&bvm=bv.110151844,d.bGg\(01.01.2016\)](http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwicnZHuhInKAhWE6CwKHe3bD_8QFggwMAM&url=http%3A%2F%2Flibrary.ziyonet.uz%2Fuz%2Fbook%2Fdownload%2F28535&usg=AFQjCNG3bP_K6vLmz0ag7GnKym4qur4EJA&bvm=bv.110151844,d.bGg(01.01.2016))

Kayyumov, P. D. (1998). *Tezkire-i Kayyumî*, c.II, Taşkent.

Okiç, M. T. (1975). Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Dergisi*, 1,17-78

Pekolcay, N. (2007). *Mevlid (Vesiletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, Ankara: TDV Yayınları.

Timurtaş, F. K. (1990). *Mevlid (Vesilet-ün-Necat) Süleyman Çelebi*, İstanbul: MEB Yayınları.

Zeynabidin, A. (2008). *İsmail Gasprinsky ve Türkistan'da Ceditçilik*, Taşkent: s.94